

ІСТОРІЯ МОВИ

УДК 82...А/Я1/7.08:821.161.2

МОВНІ ОРІЄНТАЦІЇ АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО

Микола Лесюк

*ДВНЗ „Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника“
кафедра слов'янських мов
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
тел.: (0342) 59 60 63*

Проаналізовано мову Андрія Чайковського – відомого українського письменника кінця XIX – поч. XX ст. Для ілюстрації мови письменника використано його прижиттєве оповідання „На переломі“, надруковане в 1916 р. У той час у Галичині був чинний правопис, затверджений Науковим товариством ім. Шевченка в 1904 р., якого дотримувався письменник. У статті виявлені й описані розходження мовних форм оповідання з нормами сучасної української літературної мови, які в основному історично обгрунтовані. Оповідання А. Чайковського „На переломі“ захоплює не тільки своїм сюжетом і героїчними вчинками основного персонажа Максимка, у ньому продемонстрована краса і чарівність народної мови мешканців Бойківщини.

Ключові слова: українська літературна мова, народна основа мови, фонетичний, етимологічний принцип письма, сучасні мовні норми, москвофіли, російська лексика, язичіє.

Андрій Чайковський – відомий український галицький письменник. Народився 15 травня 1857 року в сім'ї дрібного службовця в місті Самбір (нині Львівська область). У 1869–1877 роках навчався в Самбірській гімназії, пізніше навчався на філософському та юридичному факультетах Львівського університету. Служив офіцером в австрійській армії. Після армійської служби займався адвокатською практикою. Належав до Української народно-демократичної партії.

Друкуватися почав у 1892 році. З ранніх творів можна назвати „Спомини зперед десяти літ“, „Чорні рядки“, „Образ гонору“ (1895), „Хто винен?“, „Краще смерть, ніж неволя“ та інші. Великий вплив на дітей, на молодь (що відчув у дитинстві й автор цих рядків), на виховання патріотизму мала романтична проза А. Чайковського про Козачину, зокрема його романи й повісті „За сестрою“ (1907), „Віддячився“ (1913), „Козацька помста“ (1919), „На уходах“ (1921), „Олексій Корнієнко“ (1924), „До слави“ (1929), „Полковник Михайло Кричевський“ (1935) та ін., в яких він описував героїчні подвиги козаків, підлітків, боротьбу з татарами, звинувачував Москву за кривди, завдані Україні.

У 1916 році в часописі „З великого часу“ (Воєнний літературно-науковий збірник) було надруковане його оповідання „На переломі“, в якому описано коротке, але сповнене героїзму життя 15-літнього сільського хлопця Максимка Миханьківа з Бойківщини, його сміливі дії під час навали московських орд на Галичину у Першу світову війну. Це оповідання й використаємо для ілюстрації мови письменника.

А. Чайковський завжди був активним прихильником розвитку української літературної мови в Галичині на народній основі, фонетичного принципу письма

(„фонетики“), різко висміював „твердяків“ (москвофілів) у їхніх намаганнях нав'язати галичанам етимологічний правопис та російську мову чи так зване язичіє – мову, круто замішану на російській та старослов'янській лексиці. Він глузує з москвофільськи налаштованої інтелігенції, та духовенства, які задурманювали простих сільських людей, розповідаючи їм небиліці про доброго російського царя, про московських „братів“, які нібито мають прийти визволяти „поневоленних“ галичан. Навіть у згаданому оповіданні він показав сільського священика, який сам був під впливом москвофілів-„твердяків“ і так само нав'язував москвофільські ідеї сільським мешканцям. Наведемо для підтвердження уривок із цього оповідання.

„О те [що в селі багато „твердяків“. – М.Л.] вже подбав їх парох, який тут більши як двацять п'ять літ настирює і виховав два покоління. Треба йому признати, що він пильний і працьовитий на своїм становищі. Пильнує церкви і пильнує своїх парохіян щоб, недопусти Господи, не заказили ся якою фонетикою. Крім того він носить довге волосє на подобу православних батюшок. А фонетики то так боїть ся, як дехто сьвяченої води. Письмо фонетичне називає безхвостним, і коли йому воно попаде в руки, то ніяк не візьме його у голі руки, лише через свій халат або яку небудь шмату. Говорить, що його фонетика парить. Як ще у селі не було школи, то він сам вчив дїтвору письма. До того спроваджував букварі інколи за свої гроші. Він любить Росію або як її називає „Русь сьвятую, неділимую“. Відтак заложив читальню „Общества Качковського“ і сам сюди пильно заходив, та з людьми про політику балакав. Могутність Руси вихвалював попід небеса. Се така сила, що ніхто їй не опре ся, аби якого моцара потрафить придавити одним пальцем як муху. Кілько там війська, які гармати, які кораблі-велити, яке там богацтво, особливе у простого народа, який добрий цар, який він батько для мужика. То лише лих, що цар дуже шанує свій народ, і не хоче війни. Але так довго не буде. Він змилює ся над галицким „русским“ народом, і коли не тепер то в четвер пригорне під своє тепле крильце, а тоді і в наше віконце засьвітить сонце. „Русская“ мова то така цілком як наша книжна, не та фонетична і можна нею говорити зараз.

Люди слухали свого доброго егомостя, і лише вижидали тої хвилі, коли „русскі“ соколи злетять ся, та подзьобають на шкумате всіх Ляхів, Українчиків, Німців та Жидів. Слухали і вірили у кожде його словечко, яке глибоко западало в мужицьку душу на саме дно, що й залізним гаком не витягнеи.

Знову ж фонетики або Українчики, то були самі чорти. Вони не вірять в Бога, не шанують сьвящеників, не ходять до церкви, бо у них Богом є якийсь скотопас Шевченко, якого ставлять на престолі і молять ся до нього. Впрочім Українчиків вигадали Поляки, щоби псувати роботу „русским“. Але треба лише трохи потерпіти, бо як прийдуть „русскі“ (а вони певно прийдуть) то тоді Україні буде кінець. Шевченкови і фонетиці доставало ся і на проповіді і при сповіди. Люди повірили, що фонетика мусить десь бути записана між зріхами, коли не між сімома головними... Отець духовний при сповіди питав ся письменних, чи не читав якої фонетичної книжки“ (с.2-3)¹.

Селяни пізніше мали можливість переконатися на своїй шкірі, які „благородні“ „русскі соколи“, коли вони злетілися не як соколи, а як круки, в Галичину, коли вбивали та катували невинних людей. Це був перший прихід москалів у Галичину, але, на жаль, не останній...

А. Чайковський через персонажів показує своє ставлення до язичія, до етимологічного принципу письма. Літери **ъ**, **ы**, **ѣ**, які були зайвими в українській мові і які

¹ Ілюстрації подаємо за виданням: [2] Далі біля ілюстрацій у круглих дужках зазначатимемо тільки сторінку.

москвофіли використовували за традицією, письменник називає „қацапськими сьвятощами“. Коли хлопець Максимко вперше побачив Шевченків „Кобзар“, то у нього „запаленіло лице, очи блистїли мов углики“, він „став жадно її [книжку] читати, навіть не зважає, що там не було қацапських сьвятощів **ъ, ы, ъ**“ (с.8) і, навіть засинаючи, „бачив в уяві вусату голову Шевченка, а „безхвості слова“ [слова, у яких уже був відсутній „хвостатий“ **ъ**. – М.Л.] перебігали по мозку наче стадо заяців...“ (с. 9).

Устами простих селян, які почали читати „Кобзар“ Т. Шевченка та „Панські жарти“ І. Франка, письменник підтверджує безглуздість використання цих зайвих літер прихильниками етимологічного письма, що можна проілюструвати наступним діалогом:

„– Ов! Щось воно не так написане, не по нашому якось...“

– Ану я погляну, – каже війтиха, – справді, чогось бракує...“

– Нема **ъ, ы, ъ**, – каже Максим.

– Як нема, а книжка і без того написана, то видко діло, що воно непотрібне і обійде ся.

Таке міркованє припало до вподоби і Іванови. Він взяв книжку і став придивляти ся.

– Воно справді так. Я сам незнаю, де то повинно писати ся то **ы**, або **ъ**; то хіба вчені люди знають. Значить що простий чоловік ніколи добре писати не навчить ся, а вже своє **и** або **і** напишу там, де його чую“ (с.14).

Письменник використовує в цьому оповіданні літературну мову, якою користувалися галичани в кінці XIX – на початку XX століття. Звичайно, чимало слів чи форм, використаних в оповіданні, з погляду сучасної української літературної мови не можна б уважати нормативними, але в тодішнього читача вони не викликали застережень. У творі застосовані „Правописні Правила“, що були затверджені „Фільольгічною секцією Наукового Товариства імени Шевченка у Львові“ в 1904 році, тобто фонетичний правопис, запроваджений ще Євгеном Желехівським і вдосконалений Степаном Смаль-Стоцьким. Видання називалося „Руска правопись зі словарцем, у Львові, 1904“. За цим правописом, як і в правописі Є. Желехівського, після твердих приголосних не передбачений апостроф перед йотованими літерами, хоча Є. Желехівський ставив його після префіксів. В оповіданні „На переломі“ апостроф відсутній не тільки після губних, але навіть після префіксів: *пять, бє, вє ся, подвірю, розяснить ся* та інші, наприклад: „*Лішов [Максим] поглянути до стайні між худобу, йому здавало ся, що там йому розяснить ся*“ (с. 8); „*Панько пізнав його зараз і зрадїв побачивши на своїм подвірю живу людину*“ (с. 6).

У „Правописних Правилах“, наприклад, не передбачений був м'який знак у суфіксі **ск** (*гуцульскій, паньскій*), зате треба було ставити його після м'яких свистячих перед губними приголосними (*сьміх, свїт, цвїт*) та після **л, н** перед суфіксами **-ство** і **-скій**. Письменник також послідовно передає на письмі м'якість свистячого у тих випадках, коли на нього впливає наступний пом'якшений губний (*свїт, сьміяти ся, сьміх, сьпівати, засьвітити* тощо), наприклад: „...*а вже в десятім році життя [Максимко] сьпївав мимим, високим голоском на крилосї*“ (с.5).

Одним із основних правил цього правопису було розрізнення позначення на письмі фонеми /i/ в залежності від її походження. Ще Є. Желехівський запровадив, а С. Смаль-Стоцький гаряче підтримав і потім наполегливо відстоював та наполягав на написанні на місці колишнього /ъ/ та етимологічного /e/ (щоправда, лише після літер **д, т, з, с, ц, л, н**) літери **ї**, вважаючи, що ці приголосні перед /i/ такого походження вимовляються м'яко. Натомість перед /i/, що походило з етимологічного /o/, ці приголосні нібито вимовлялися твердо. Зазначмо, що й справді дехто з мовців практикує таку стверділу вимову й нині (*стїл, дїл, нїж* – без пом'якшення приголосного перед /i/). Що ж стосується

/i/ з /ѣ/ та з /e/, то А. Чайковський послідовно передає його через літеру **ї**: *Дністра, дорозі, скелі, ліс, діти, цілий, хотів, поліно, радіти, втік, Москалі, Австрійці, ліхтарня, сліпий, поцілунок, посіяти* та ін.: „*А диви як стрія „по русски“ скатували, – каже стрійна, – та не лиш його одного, а всіх хлопів. Старий Петро Зарічний загинув під нагаями.. Бодай їх Бог, та й **Матійка** Божя побил*“ (29).

Були в цьому правописі й інші важливі правила, яких дотримувався письменник А. Чайковський.

Зокрема, передбачалося написання літери **и** після букв **д, т, з, с, ц, р** (дидактичний, диета, Диоген, мелодійний, антик, критика, Азия, партійний, патриот, акація, національний, Австрия, Росия, материяльний та інші – на зразок сучасного правила „дев’ятки“). В оповіданні також витримано це правило: *рація, Росия, місійний, езекуція, комедиянти*, наприклад: „[Парох] багата балакав про „Русь сьвятую неділимую“, заседно на свою втерту **місійну тему**“ (с. 5); „*Вирок виконано зараз і Стефан та його два товариші.. повисли на вербах на очах всіх людей. Тепер взялися до другої **езекуції***“ (с. 28-29); „*Так справді. Тут був великий склад **муніцій***“ (с.39); „...були й такі, що казали будьтоби *Панька захопили **комедиянти***..“ (с. 3); „– *Дайте хлопцеві коня якого і заведіть його з отсим письмом до команданта **артилерії** нашої **дивізії***..“ (с. 34).

В аналізованому оповіданні іменники середнього роду послідовно уживаються з фонетичним (історичним) закінченням **є**, причому перед ним відсутнє подовження м’якого приголосного: *жите, зіпсуге, старане, пересерде, прокляте* та інші, наприклад: „*Зараз в слідоуючу неділю посипало ся **прокляте** з блудницької проповідниці на всіх Українчиків-богохульників*..“ (5).

Щодо фонетичних незбігів із сучасними нормами, то треба сказати про відсутність очікуваного шиплячого у прикметниках та прислівниках вищого ступеня: *висший, найблизій*, прислівник *близше і*, навпаки, – про наявність шиплячого /ж/ на місці /з/ (очевидно, під впливом польської мови) у словах із коренем *-ріж-* (відріжняв, ріжні). Слово *висший*, можна припустити, уживалося під впливом сумнозвісного язичія, яке в основному складалося з російських слів. У давньоукраїнській мові була форма *вишьшьи*, у якій після занепаду зредукованого утворився збіг двох /ш/, які дисимілювалися у /шч/. Щодо прикметника *найблизій*, прислівника *близше*, то тут сполучення /зш/ ужито за аналогією до *висший*.

У прикметниках вищого ступеня, а також у похідних від них прислівниках відсутнє стягнення двох голосних /i/ (другий – ї нескладовий), як це й досі вимовляють деякі мовці західних областей України: „*Треба **частійше** до вуйка заходити. І Максим, як йно мав час забігав крадькома до Панька.. і читав книжки, які там були*“ (с. 10); „*Громада зложила **значнійшу** квоту. Закупили інструменти і спровадили учителя*“ (с. 6); „– *Кажу де тобі **найлюбійше** щоб тебе поховати, – питає Пархоменко по українськи*“ (с. 30); „*Тимчасом бої йшли що раз **густійше***“ (с. 36).

Як відомо, дрижачий приголосний /р/ по-різному артикулюється в різних регіонах України. У місцевості, яку описує А. Чайковський, цей звук вимовляється твердо не тільки в кінці слова чи складу, але й на початку складу, і це можна підтвердити такими прикладами: „[Тут] *не треба краденим поліном **ратувати** ся від морозу*“ (с. 1); „*Перервали [читання] лише на **вечеру***“ (с. 14); „...*не може бути, щоби вони наших так побили, щоби вже **ратунку** не було*“ (с. 17).

У західних говорах української мови, і в бойківському також, послідовно пройшло ствердіння приголосних перед голосними /e/ та /и/, що походить з давньоукраїнського /i/, наприклад: *тета, семий, у него, крайній, синий, городний великодний, третій* тощо. Цей стверділий приголосний виступає відповідно і в жіночому та середньому роді: *крайна, сина*,

городна, великодна, трета; крайне, сине, городне, великодне, третє. У східних говорах української мови, які лягли в основу літературної мови, приголосний у такій позиції зберіг м'якість, у зв'язку з чим голосний /и/ у чоловічому роді знову перейшов в /і/ (*крайній, синій, великодній, третій*). Кінцевий приголосний основи зберіг м'якість і в жіночому та середньому роді: *крайня, синя, великодня, третя; крайне, сине великоднє, третє*. А. Чайковський у подібних випадках дотримується історичних форм і передає стверділий приголосний: „...вона [війтиха] і забула об тім, що трохи наблизилася до брата і була у него в гостях“ (с. 13); „Не трудно було о всім дізнати ся і була **крайна** пора взяти ся за діло..“ (с. 10); „– Я вас, ворогів України, страшенно ненавиджу і я потрафлю вас ще нераз вкусити... Так говорив **п'ятнайцятьлітний** бойцуньо, а очи у него аж горіли...“ (с. 32).

У Галичині, як відомо, в іншомовних словах м'який приголосний /л'/ завжди вимовляли м'яко і цю м'яку вимову передавали й на письмі (*плян, лямпа, кляса, фільольогія*). Така норма на пропозицію галицьких учених була прийнята й затверджена на Харківській правописній конференції в 1927 році. Однак цей правопис, як відомо, у 1933 році був заборонений радянськими властями, тому за нормами сучасної української літературної мови в подібних словах цей приголосний вимовляється твердо. В аналізованому оповіданні його м'якість збережена як у вимові, так і на письмі: „Він [Максимко] аж горів з досади, станув під вікном і **задеклямував** йому Шевченка“ (с. 11); „Тимчасом обдумали офіцери цілий **плян** нічного походу“ (с. 31); „...небоже, мусиш зараз поїхати до нашої **артилерії**, щоби зачала й собі говорити“ (с. 34); „З московської сторони обізвали ся теж гармати, і зараз офіцер заговорив щось до **телефону** і туди посилав ся новий огонь“ (с. 35).

Із фонетичних невідповідностей із сучасною літературною мовою можна ще навести й інші приклади. Зокрема, тут збережений історичний звук /и/ на початку слова (*иниший*) та історичний /о/ в словах *богач, богацтво, горячий*, наявний епентетичний /л'/ у слові *деревляний* (*деревляні* рамці – с.5), голосний /о/ після шиплячого в слові *душою* (правда, в інших місцях – *душею*), /о/ в займеннику *всьо* тощо.

Засвідчені значні відмінності в морфологічній будові слів, у словозміні, в грамати́чних формах.

У дієсловах першої дієвідміни в третій особі однини в українській мові давно зникло колишнє закінчення **-ть** (як це сталося в польській, чеській, словацькій мовах). Однак дієслова другої дієвідміни в літературній мові це закінчення зберегли. Збереглося воно і в дієсловах першої дієвідміни, але тільки в дієсловах із постфіксом **-ся** (*несеться, пишеться, ведеться, здається* тощо). У західних говорах, а це відбито і в аналізованому оповіданні, колишній зворотний займенник у формі знахідного відмінка **ся**, як і інші займенники, пишеться окремо від інших слів. Оскільки ж його писали окремо, могли вживати в будь-якій позиції в реченні, то й закінчення **-ть** в третій особі однини послідовно відпало: *здає ся, ве ся* ‘в’ється’, *називає ся, прийде ся, обійде ся* та інші. У дієсловах другої дієвідміни цього не сталося: *говорить ся, спішишь ся* і под.

Фактично, всі відхилення від сучасних літературних норм у західних говорах української мови (покутському, наддністрянському, бойківському) зумовлені історично, тобто є історичними формами, які волею долі не стали нормативними, оскільки в основу літературної мови лягли центральні та східні говори української мови. У мовленні мешканців західних регіонів України ці форми міцно вкоренилися, є звичними. Наприклад, в іменниках нинішньої третьої відміни, у м'якому варіанті іменників першої та другої відмін послідовно вимовляється твердо приголосний і вживається закінчення **и**, яке походить з давньоукраїнського /і/ (про це вже йшлося вище): *на долони, радости, в читальни, вкінци, на стільци, по папери*. Наведемо приклади з тексту оповідання: „Ціле

село видно було як **на долони**, **особливе корчму**“ (с. 20); „**Офіцери не могли з дива вийти**, як той сільський хлопчина у ходаках **тягнув по папери** сьмілі лінії..“ (с. 21); „**В моїй присутності не сьмійте мені курити**“ (с. 16); „...завтра йдемо, жінко, **до сповіди**...“ (с. 15); „**Панько.. став далі стругати на стільци** дощинки на бербеницю“ (с. 5).

Так само послідовно письменник уживає форми давального відмінка однини іменників чоловічого роду із закінченням **-ови, -єви**: *Максимови, братови, Панькови, Іванови, отцєви, гостєви* тощо. Приклад із тексту: „– *Ні, пане майоре, – каже Максим, – я вже то говорив тому **панови капітанови**, що я у тих горах то дуже можу нашим придати ся.*“ (с. 28); „[Шевченко] *нам, цілому **народови** українському вказав дорогу, якою треба йти до визволеня*“ (с. 4).

Використовується в творі й історичне закінчення родового множини іменників колишньої відміни на *-и*-основ: „*Іваниха взяла ся **вгощувати гостий** гарячим молоком*“ (с. 28); „*До **людий**, як і перше, [Панько] не пхав ся*“ (с. 4); „– *Я казав, що **гроший** не возьму*“ (с. 22); „– *Пархомінко! – крикнув полковник на прапорщика, що стояв близько **дверий***..“ (с. 30). Однак в орудному відмінку однини іменників цієї відміни вжито нове закінчення (**-єю**), яке виникло за аналогією до іменників першої відміни, наприклад: „– *Тату! Як одного Москаля менче, то Україні **лекше**, знаєте? Не можна **за печєю** сидіти, як така робота*“ (с. 22); „*І **врадили** таке: як лише прийдуть „русскі“, то **війт** з радними мають вийти перед село і повитати їх **хлібом-солею**, сказати до них гарне слово.*“ (с. 17).

Мешканці західних областей України і нині вживають старі (історичні) інфінітивні форми на **-чи**. Є такі інфінітиви і в оповіданні: „*О. Іоанн.. як раз **застав Максима** в хаті, так що не можливо було **втечи***“ (с. 10); „– *Бою ся **щоби** мене люди в селі побачили, бо би мене зрадили, а я **ще** хочу деколи до села **зайти**, а опісля **помочи** нашим..*“ (с. 22).

У західних говорах української мови активно вживаються залишки особових форм колишнього складеного минулого часу (перфекта). В оповіданні засвідчені лише форми другої особи однини та множини: „...***відобралисьте** від мене касу, то собі **держить**, а мені моє **сюди***“ (с. 16); „– *Біжи, сину, до мами, **покажися**, що ти **живий** і **ходи** з нами.. – **Ні**, я **остану** в селі. **Казалисьте**, що **вернете**, як не ви – то **другі**.*“ (с. 22); „– *Та **куди** ти, **Параню**? До **Панька**? – А до **Панька**! **Абись** знав. Він мені **брат**. **Побачу**, чия **правда**, а хто **бреше***“ (с. 12).

Значної уваги заслуговує лексика оповідання. У загальному мова оповідання, його лексичний склад суттєво не відрізняються від сучасної літературної мови, але окремі відхилення мають місце. І це не дивно. На письменника все-таки мали вплив різноманітні твори, написані язичієм, зрештою, це язичіє мало вплив не тільки на письменника, але й на широкі маси населення, оскільки люди чули таку бесіду в церкві від священників, подібних до отця Іоана з цього оповідання, читали у москвофільських книжках та часописах. Тому в мовленні простих селян було чимало церковнослов'янізмів та росізмів. Тож зрозуміло, що їх не міг уникнути й А. Чайковський, хоча в більшості випадків такі слова він закладає в уста своїх персонажів. Можна для прикладу навести слова: *начинає, заблудив* (вівця), *зумаєдший, освободителі, пословиця, будьтоби, злучайно, вгодно, мовчаливий* та інші. Ось, що каже о. Іоанн про Максимка, коли той процитував йому рядки з поезії Тараса Шевченка: „– *Зумаєдший, їй **Богу зумаєдший***“ (с. 11); „[Панько] – *Заходи, дитино, коли тобі **вгодно**, я все тебе **щиро приїму***“ (с. 8). А це вже мова автора: „*Одні казали, що його [Панька] на **полонині** **вовчиско хотив**, а були й такі, що казали **будьтоби** **Панька** **захопили** **комедиянти**.*“ (с. 3);

Подекуди, особливо в мові персонажів, письменник використовує й деякі місцеві слова чи їхні форми. Це, зокрема, іменники: *безрога* ‘худоба’ (іменник), *вітчина* ‘вітчизна’, *гимн, голюканє, закрут, малженство, моцар, орхестра, хабазє* ‘бур’ян’, *шкуматє*;

прикметники: *кождий, близий, висий, несогірий, слідуючий, тільколітня*; прислівники: *борше* 'швидше', *банно* 'сумно', *по тихоньки*; дієслова: *видіти, вихісновувати, заказувати* 'забороняти', *слідити* 'слідкувати', *спублічила* 'осоромила', *завидували, малувати, визначувати ся, їдж* (наказовий спосіб), займенник *всьо*; частка *най* (*най читає*); числівники: *двайцять пять, пятнайцятий* тощо. Наведемо деякі приклади з тексту оповідання: „Такий палкий і талановитий хлопець може вирости колись на атамана українства і цілу роботу **тільколітню** попсувати“ (с. 10); „Таке вічне **голюканє** здивувало Максима“ (с. 6); „На те надійшла **війтиха** несучи з огорода **хабазє** для **безроги**“ (с. 11).

У будові речень теж немає значних відхилень від синтаксису сучасних речень. Дуже часто письменник уживає, щоправда, з місцевим відмінком прийменник **о** замість **про**: „О те подбав парох“ (с. 2), „о всім дізнати ся“ (с. 10), „забула об тім“ (с. 13), „о виховуваню дітти“, „о пошанованю старших“, „думав о заложеню читальні „Просьвіти“ (с. 16) і под. Поширеними в літературній мові Галичини були речення, в яких для вираження прямого додатка замість знахідного відмінка уживався родовий: „[Війтиха] побачила **щось такого**, що їй навіть приснити ся не могло“ (с. 12).

При докладнішому аналізі синтаксису письменника можна б виявити ще деякі відмінності, особливості, але вони не були суттєвими.

В аналізованому оповіданні А. Чайковського „На переломі“ є, щоправда, чимало пунктуаційних погрішностей, але це свідчить не тільки про деяку неуважність самого письменника, але й редакторів, які готували до друку матеріал.

Андрій Чайковський дбав про чистоту мови, турбувався про неї, працював над словом. У невеличкій статті „В справі нашої письменницької мови“ він зазначає: „Це правда, що кожний, хто має діло з письменством, має обов'язок не лише дбати про чистоту мови, але й збагачувати її новими висловами. Та хай же це збагачування не буде засмічуванням теперішньої письменницької мови, що приносить цій мові чимало шкоди й робить її незрозумілою“ [1, с. 16]. Він правильно зауважує, що для збагачення мови передовсім треба звертатися до народних говорів, діалектів, у яких заховано чимало мовних скарбів. Він пише, що часто народні слова називають „провінціалізмами“, „локалізмами“. „Та ми їх ще гаразд не розслідили й не знаємо, які мовні скарби ховаються в тих ріжних діялектах, які там мовні перлини, що їх тільки брати б повними пригорщами до нашої літературної мови. Ми прямо ногами топчемо по тих перлинах мовних недоціненої вартости“ [1, с. 17]. Слова ці, безумовно, актуальні й зараз.

1. *Чайковський* . В справі нашої письменницької мови / Д-р Андрій Чайковський // Вчімося рідної мови. – Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1933. – С.15–18.

2. *Чайківський А.* На переломі / Андрій Чайківський // З великого часу. Воєнний літературно-науковий збірник. – Коштом товариства „Просьвіта“ у Львові. – Львів, 1916. – С.1–41.

3. *Тимошенко П.Д.* Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови / П. Д. Тимошенко – Част. II. – Київ: Рад. школа, 1961. – С. 336–344.

Стаття надійшла до редколегії 30. 04. 2017
доопрацьована 30. 06. 2017
прийнята до друку 15. 08. 2017

ANDRIY CHAYKOVSKY'S LANGUAGE UNDERSTANDING

Mykola Lesiuk

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Department of Slavic Languages
57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018*

The article deals with the analysis of the language of Andriy Chaykovsky – a famous Ukrainian writer, author of numerous novels and stories about the heroism of Zaporizhia Cossacks, their struggle against conquerors – Tatars, Turks, Muscovites, about heroic deeds of young people devoted to Ukraine and Ukrainian people. The present research is based on the story “At the Turning Point” (“Na perelomi”) published during the author’s life, in 1916. At that time the spelling (“Spelling Rules”), approved by the Shevchenko Scientific Society in 1904, was valid in Ukraine. However, that spelling was not recognized by the supporters of the etymological principle of writing, Muscophiles, who imposed their language norms (the so called “yazychiye”) on Galicians. A. Chaykovsky strictly followed the adopted Rules which shows in his story. The author of the article, M. Lesiuk, points out that nearly all the language phenomena found in the story in question, which do not correspond to the norms of modern literary Ukrainian, are historically motivated. It can be explained by the fact that they were in use in Old Ukrainian, but they were not to become normative because modern literary Ukrainian was laid foundation to by the vernaculars of Eastern Ukraine which contained a lot of forms influenced by the Russian language. A. Chaykovsky’s story “At the Turning Point” impresses the reader by its plot and heroic deeds of the main character Maksymko as well as the beauty and charm of the language of the Boikivshchyna area’s dwellers.

Key words: Ukrainian literary language, folk basis of the language, phonetic, etymological principle of writing, modern language norms, Muscophiles, Russian vocabulary, Muscophiles’ language norms.